

De innemende verteller Louwrens Penning

Hans Ester

The charming narrator Louwrens Penning

Dutch author Louwrens Penning (1854 – 1927) indisputably contributed more than any other novelist in the Netherlands to the high degree of solidarity with the Boers before, during and after the Anglo-Boer War 1899 – 1902. Penning, being a believer in the Calvinist tradition, had a profound trust in God's guidance of history. He identified the war of the Boer soldiers against the British imperialists with the rebellion of the Dutch out of their true religious convictions against the Spanish oppression during the sixteenth century. Penning published his novels first of all as serials in magazines with a high circulation. The result was a deep emotional involvement of his readers in the adventures of his main characters. Penning did not know South Africa by experience until his visit to his brothers in South Africa in 1922 and 1923. Penning's descriptions of the South African landscape are of a general nature. A few details are enough to develop an image of the South African veld in the mind of his readers. Penning's stereotypical way of characterising the Boers and their land limits the value of his novels. Historically seen, Penning was important as creator of an image - the image of the Boers as noble heroes.

Het boek *Uit mijn leven van Louwrens Penning* (1854-1927) verscheen in het jaar van zijn overlijden. Wat uit deze autobiografische schetsen naar voren komt, is de klemtoon die Penning op zijn relatie met Zuid-Afrika legt wanneer hij de essentie van zijn leven wil beschrijven. Van Pennings tachtig zelfstandige publicaties in boekvorm is het merendeel aan de Nederlandse en de Europese geschiedenis gewijd. En toch is Zuid-Afrika het scharnierpunt van zijn leven, van zijn leven als burger en van zijn leven als schrijver. Dat Penning ook vandaag de dag nog niet vergeten is, blijkt uit het boek *War of Words. Dutch Pro-Boer Propaganda and the South African War* (1899-1902) van Vincent Kuitenbrouwer. Hij noemt Penning de “most popular writer of novels about South Africa in the Netherlands” (Kuitenbrouwer, 2012: 290). Eerder, in 1999, had Wilfred Jonckheere in zijn omvattende boek *Van Mafeking tot Robbeneiland. Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1896-1996* een hoofdstuk aan de romans van Penning gewijd onder de titel “Pennings idealistische visies”. Daarin stelt Jonckheere (1999a: 88) terecht dat de geschiedenis bij Penning altijd via individuen en hun verwanten verloopt: “Vanaf zijn eerste roman gebruikte Penning een vertelstrategie die hij zijn leven lang zou blijven volgen, namelijk het inkleden van historische feiten aan de hand van de persoonlijke ervaringen van een of meerdere Afrikanerfamilies.” Deze Afrikanerfamilies, zo constateert Jonckheere, hebben doorgaans sterke genealogische banden met Nederland. De Boeren zijn niet zomaar Zuid-Afrikaans, ze zijn “Hollandsch-Afrikaans”.

Penning begon met het schrijven van journalistieke bijdragen tijdens zijn betrekking bij een graanhandelsfirma in Gorcum. Voor het tijdschrift *De Drie Provinciën* schreef hij het wekelijks “Buitenlands Overzicht”. In 1888 verschenen in datzelfde blad twee

feuilletons van Pennings hand: *Het beleg van Gorcum* en *De Watervloed*. Deze verhalen vielen bij de lezers in de smaak, maar volgens Pennings beschrijving in *Uit mijn leven* waagde geen uitgever zich aan een boekeditie. *Het beleg van Gorcum* verscheen pas in 1906 bij de christelijke uitgeverij Callenbach in Nijkerk en *De Watervloed* over de Sint-Elisabethsvloed van 18 november 1421 kwam in 1905 uit, eveneens bij Callenbach. Dit boek bracht het tot een vierde druk in 1924. Het eerstgenoemde boek over het beleg van Gorcum door Franse troepen in november 1813 heeft een fraaie opgeplakte kleurillustratie op het voorblad. De victorie voor Penning als schrijver begint echter niet met de Nederlandse geschiedenis, maar met Zuid-Afrika.¹

Het echte keerpunt in Pennings leven, een keerpunt dat hem ten slotte de kant van de literatuur liet kiezen, was de zogenaamde Jameson Raid in 1896, de mislukte poging van de mijnmagnaat en politicus Cecil John Rhodes om Johannesburg en daarmee de Zuid-Afrikaansche Republiek van president Paul Krüger in handen te krijgen. Penning (1927: 135-136) vertelt over zijn opwinding naar aanleiding van deze overval in zijn autobiografie *Uit mijn leven*:

Het plan zakte roemloos ineen; de Transvalers waakten; de hoeven van het Boerenpaard waren vlugger dan de avonturiersbende van Jameson. Binnen een etmaal was alles beslist, en zat Jameson met zijn bende achter stevige grendels. Mijn opwinding op dien Nieuwjaarsdag was hevig. "Het raast in mijn bloed," zeide ik tot mijn vrouw: "ik zal een koud stortbad nemen." En ik nam een koud stortbad. "Is 't nu over?" "Nee," was mijn antwoord: "ik zal nog een koud stortbad nemen." En ik begrijp nog heden niet, dat mijn gevoelige huid er niet een geduchte rheumatiek van heeft opgelopen. Dat gistende bloed kwam niet tot bedaren. Het werd mij te eng in huis; Jameson was de oorzaak. En ik ging de straat op.

Toen viel het besluit om over het benarde Boerenfolk, die in zijn ogen heldhaftige nazaten en fysieke voortzetting van de Nederlandse geuzen, te schrijven. Weliswaar raadde ds. Lion Cachet Penning (1927: 137) af om over de Boeren te schrijven: "Ik zou een caricatuur, een spotbeeld van de Boeren maken." Maar Penning liet zich niet van de wijs brengen. Het begin was aarzelend, maar de beschrijvingen van Penning sloegen goed aan. De lezers kregen er niet genoeg van. Dat blijkt wel uit de oplagecijfers van de verschillende romans die in Zuid-Afrika spelen. De reeks begon met *De Helden van Zuid-Afrika*, dat in 1896 bij uitgeverij F. Duym in Gorinchem (Gorcum) verscheen. Tot Pennings overlijden kwamen zes drukken van dit boek uit, tezamen 13.000 exemplaren. In het jaar daarna, 1897, verscheen *De scherpschutters van Zuid-Afrika*. Deze roman beleefde zes drukken tot 1927, met een totale oplage van eveneens 13.000 exemplaren. Dit boek werd gevolgd door *De ruiters van Zuid-Afrika* in 1898. De vierde druk van deze roman verscheen al in 1900. De vier drukken samen tellen 8.000 exemplaren. Daarna stegen de oplagen, zij het niet opzienbarend. Ik geef daar twee voorbeelden van: *De Leeuw van Modderspruit* is een roman uit 1899. Tot 1927 werden 14.000 exemplaren van deze roman gedrukt. Tot november 1949 kwamen er

nog 11.000 exemplaren bij. Tijdens de Duitse bezetting moet dit een populair boek zijn geweest dat aan de vaderlandse behoeften van die jaren tegemoetkwam. De uitgever was H.C. Voorhoeve, later La Rivière & Voorhoeve. Eveneens bij Voorhoeve kwam in 1902 de roman *De verkenners van Christiaan de Wet* uit. Het was het derde deel uit de bekende Wessels-serie over Louis Wessels. De eerste vijf drukken telden samen 15.000 exemplaren. Tot 1949 kwamen daar door herdrukken uit 1941, 1943 en 1949 nog 11.000 exemplaren bij. Met de roman *De overwinnaar van Nooitgedacht* uit 1904, het vierde deel uit de Wessels-serie begon de oplage alweer te dalen. Tot en met 1927 bedroegen de oplagen samen 10.000 exemplaren. In 1936, 1940 en 1949 werd de roman herdrukt met in totaal 9.100 exemplaren. De oplagen van Pennings werk na 1945 zijn als echo van de vereenzelviging met de Afrikaner Boeren historisch interessant. Ik heb die niet meer systematisch onderzocht. Zeker is in ieder geval dat diverse romans over Zuid-Afrika van Pennings hand tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn herdrukt. Herdrukken zijn er na 1945 ook van andere romans geweest. Bijvoorbeeld van *Op den tweesprong. Een verhaal uit de groote Fransche revolutie*. De roman kwam in 1907 uit, in 1910 opnieuw als feuilleton in het *Arnhemsch Dagblad* van 4 februari tot 13 juni 1910. Na 1945 kwam het boek opnieuw uit in een ongedateerde, niet bepaald fraaie editie bij uitgeverij J.J. Groen in Leiden.² Louwrens Penning is daarmee nog lang niet vergeten in Nederland. Vooral de wat oudere Nederlanders van protestantse huize krijgen lichtjes in hun ogen wanneer de naam Penning valt. Niet zelden kunnen zij episodes uit de romans van Louwrens Penning navertellen. Uit de romans over Zuid-Afrika welteverstaan. De rest is op respectvolle wijze deel van de geschiedenis geworden. De vraag is of die vergetelheid terecht is. Het zou zeer lonend zijn om de wijzen van karakterisering van personen in de romans over koning Gustaaf Adolf, Jan Pieterszoon Coen of Michiel Adriaanszoon de Ruyter met de stereotypering in de Zuid-Afrikaanse romans te vergelijken.

Waarom is Zuid-Afrika voor Louwrens Penning als verteller en romanschrijver van doorslaggevend belang geworden? In de eerste plaats kwam dit door de oprechte verontwaardiging van deze man over het door de Engelsen gepleegde onrecht, zoals hij dat in de jaren rond 1900 heeft ervaren. Of Penning een volledig en waar beeld van het gebeuren in Zuid-Afrika had, doet er pas in tweede instantie toe. Dit was zijn persoonlijke gevoel over de historische gebeurtenissen. Maar een heilig gevoel van verontwaardiging schept nog geen literatuur. Er kwam dus iets cruciaals bij.

Dat cruciale element was het gegeven dat Pennings romans en zowel historische als contemporaine beschrijvingen van de gebeurtenissen tijdens de Tweede Anglo-Boerenoorlog (1899-1902) een duidelijk verneembare echo onder het lezerspubliek hadden. Deze echo verschafte aan Penning de zekerheid dat hij tot iets moois in staat was. Hij kon zijn gevoelens van vereenzelviging met de Boeren, van verering van de helden van Zuid-Afrika met hun geuzenstreken en niet in de laatste plaats zijn onwrikbare geloof in Gods leiding van de geschiedenis en van ieders persoonlijke leven op anderen overbrengen. De lezers herkenden hun eigen gevoelens in datgene

wat Penning schreef. Hij oogstte waardering voor zijn betrokkenheid bij het lot der Boeren alsook voor zijn aanschouwelijke manier van vertellen én zijn steeds weer verfrissende gevoel voor humor. De olijke kant van Pennings vertelwijze was een karakteristiek van zijn romans en vormde een belangrijk deel van de lezersverwachting. Zuid-Afrika gaf de stoot tot het schrijverschap van Louwrens Penning. Zonder de Boeren had hij niet het zelfvertrouwen verworven dat nodig was om het schrijverschap als roeping te zien. Deel van die roeping was van ethisch-godsdienstige aard. Hij moest de penvoerder der Boeren zijn. Logisch dus dat de Jameson-raid het omslagpunt van zijn leven markeerde. Louwrens Penning werd in het kielzog van de historische gebeurtenissen rond 1900 de belangrijkste kroniekschrijver van de Boerenoorlog, haar voorgeschiedenis en haar naweeën. Penning was de centrale beeldvormer van de Boeren in Nederland en daarmee als schrijver en richtingwijzer in politiek opzicht een factor van groot belang.

Louwrens Penning publiceerde tachtig boeken die in meerderheid over historische onderwerpen gaan. Penning hield zich graag met de geschiedenis van Nederland bezig, maar ook de historie van het Joodse volk, de Russische revolutie, de Hongaarse commune van 1919, de geschiedenis van Suriname – om enkele onderwerpen te noemen – zijn deel van zijn vertellend werk. Penning is vooral in protestants Nederland bekend gebleven als kroniekschrijver van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis vanaf de Grote Trek van 1838 tot na de Vrede van Vereeniging in 1902. De romans en de meer historisch- beschrijvende boeken van Penning over Zuid-Afrika vormen niet de meerderheid binnen zijn oeuvre, maar ze zijn van centraal belang voor zijn gehele schrijverschap. Zuid-Afrika was niet een tijdelijk zwaartepunt, het was voor Penning een existentieel onderwerp dat hem innerlijk ten zeerste beroerde en motiveerde om de geschiedenis voor een breed lezerspubliek toegankelijk te maken en in de context van Gods bedoeling met deze wereld te plaatsen.

Waarom kon Zuid-Afrika als emotioneel middelpunt van Pennings leven fungeren? Op de persoonlijke raakvlakken van deze schrijver ben ik al kort ingegaan. Er waren familiale relaties met Zuid-Afrika. Twee broers waren naar het land geëmigreerd. De eigen godsdienstige en morele opvattingen van Penning kregen handen en voeten doordat ze op de nobele strijd in Zuid-Afrika werden geprojecteerd. Ook Penning was in zijn geestdrift meer dan een geïnspireerde eenling. De vereenzelviging binnen continentaal Europa met de strijd der Boeren was enorm. Het was een Europese en tegelijkertijd nationaal vormgegeven beweging. Van Rusland tot Zwitserland leefden ouderen en jongeren mee met het verzet der Boeren tegen het oppermachtige Albion. Het was een beweging die hoog en laag verenigde. Om goed te begrijpen hoe de Boeren tot identificatieobject konden uitgroeien, is het noodzakelijk om te beseffen dat Europa in de jaren vóór 1900 een continent was waarop de verstedelijking in een hoog tempo had plaatsgevonden. De stad Berlijn is een goed voorbeeld om te illustreren hoe de steden vanaf 1870 onstuimig groeiden en deels verpauperden. Europa verlangde terug naar een agrarische samenleving waarin de arbeid het patroon van de natuurlijke cyclus

der seizoenen volgt, de mens godvruchtig is en een gezond leven leidt te midden van een harmonische gemeenschap.

In hun boek *Boer en Brit. Afrikaanse en Nederlandse tekste uit en om die Anglo- Boereoorlog* hebben Ena Jansen en Wilfred Jonckheere een romangedeelte van Penning opgenomen. In zijn inleiding over “Nederland, Vlaanderen en de Boereoorlog” gaat Jonckheere (1999b: 27-28) op de ontwikkeling van het beeld van Zuid-Afrika als landelijke, onbedorven samenleving in:

Die perceptie van de Zuid-Afrikaanse landelijke mythe was een typisch verschijnsel van de laat-negentiende-eeuwse geïndustrialiseerde en ontvuchterde samenleving in Europa waar men een afkeer begon te ontwikkelen van decadentie. Dit verschijnsel droeg bij tot het ontstaan van de opvatting dat de twee Boerenrepublieken utopia's waren die met wijsheid geregeerd werden door patriarchale, archetypische figuren als de presidenten Steyn en Kruger.

Hierbij is op te merken dat de verheerlijking van het dorp tegenover de stad in het Europa van de negentiende eeuw al vroeg begonnen was en in het ontstaan van de zogenaamde “Dorfgeschichte” resulteerde.³ De latere “Heimatroman” was het vervolg van deze ontwikkeling. De idealisering der Boeren had zelfs gevolgen voor de politieke emoties tijdens het Derde Rijk. Terecht wijst Jonckheere (1999a: 28) op de bloemlezing van D. Wouters *Na veertig jaar. Documents humains* uit 1940. Ik vul hierbij aan dat de onderwijzer Wouters uit Zeist een fervent aanhanger van het nationaalsocialisme was en de strijd der Boeren als wapen tegen de verfoeide Engelsen in stelling bracht. Overduidelijk bleek dat uit de brochure *Krüger klaagt aan* die Wouters in 1941 met behulp van de Duitse bezetter publiceerde. De brochure werd in Nederlandse steden huis aan huis verspreid. Op de omslag staat Paul Krüger afgebeeld. De titelpagina toont een ossenwagen met Voortrekkers. De geschiedenis wordt zodoende via een beeld geëvoceerd. Daarna volgt de tekst van Wouters, gelardeerd met gedichten van diverse schrijvers, te beginnen met een gedicht van Virginie Loveling en met karikaturen van de Franse tekenaar Jean Veber. De intentie van Wouters (1940: 39) is duidelijk:

Voor *veertig jaar* was er maar één stem in ons goede, oude Nederland, uiterst links en uiterst rechts: geen predikant, geen priester, geen dichter of schrijver, allen spraken van kansel en kathedraal, in boek en blad hun medegevoelen uit voor onze stamverwanten in Zuid-Afrika, van wien één, als overlooper, als opportunist, met den titel *maarschalk* thans door Churchill beëftigd is – Smuts.

Penning zou hiervan gegruwd hebben. Zijn ijkpunt was niet het extreme nationalisme maar het geloof in gerechtigheid met de Bijbel en Gods leiding van de geschiedenis als bron. Penning zou precies hebben geweten wie in 1941 de verstoorde van Gods ordening was. Dat hij een kind van zijn eigen, door sociale verlangens vervulde tijd was, staat hierbij buiten kijf. Een harmonische, onbedorven samenleving was in Pennings ogen geen utopie maar werkelijkheid. De Boeren in Zuid-Afrika demonstreerden

dat, terwijl Engeland roet in het eten gooide en de euvele moed had om die zuivere samenleving te willen vernietigen. Dat kon uiteraard niet getolereerd worden. Europa was verenigd in het streven om Engeland mores te leren. Nederland gaf aan deze strijd nog een geheel eigen betekenis door de Boeren met de eigen geuzen van de zestiende eeuw te vereenzelvigen. De ene mythe hielp zodoende de andere mythe op de been. Penning zat vol oprechte overtuiging aan het roer van deze ontwikkeling.

Hoe stuurde hij de emoties van zijn lezers? Welke zijn derhalve de karakteristieke elementen van zijn romans? Voor vrijwel alle romans van Penning geldt dat ze beginnen met een situatie en niet met een interpretatie of duiding. De lezer treft een aantal mensen aan en is nieuwsgierig naar wat er rond deze mensen gebeurt. Een aanschouwelijke situatie is het begin. De verteller kiest vanaf het begin een focalisator door wiens zintuigen de lezer het gebeuren ervaart. Die focusconstructie neemt de lezer gevangen en daarom kan de verteller in het vervolg van het verhaal over het “zien” van de lezer spreken. De lezer moet eerst zien, samen met de waarnemende romanfiguur, vervolgens moet de betrokken lezer nieuwsgierig worden en een band opbouwen met de andere mensen die hij via de focalisator in zijn verbeelding is tegengekomen. De roman *Vóór vrijheid en recht. Een historisch verhaal uit de Zuid-Afrikaansche beroeringen* uit 1915 begint met een natuurbeeld dat de echo is van de mentale atmosfeer (Penning, 1915: 9):

Daar drevén droeve, grauwe wolken; het licht der sterren was onderschept, en donker was de nacht. De wind ruischte over de golvende vlakte; hij ging klagend heen over het lange Tamboekiegras, en het klonk als een zacht weemoedig graflied, zoals wij het ons herinneren uit onze jeugd, als een onzer speelgenooten naar de dodenakker werd gebracht. [...] Een Afrikaansche Boer zat daar op het eenzame kopje, in het onmetelijke veld; een groote herdershond, met schrandere oogen, bevond zich bij hem. Anders was daar geen levende ziel in de nabijheid. De Boer zat daar op een klipsteen bij het wachtvuur.

De bouwstenen van de Zuid-Afrikaanse natuur zoals het “kopje” en het “Tamboekiegras” worden op deze eerste bladzijde van de roman mooi gedoseerd om een bepaalde sfeer op te roepen en om de wens naar meer informatie over deze eenzame man wakker te maken. Hoe sterker de betrokkenheid in Nederland bij de strijd in Zuid-Afrika werd, des te groter was de betekenis van de namen van de legerleiders en van de plaatsen waar de strijd zich afspeelde: Koos de la Rey, Louis Botha, Piet Cronjé en Lord Roberts, Lord Kitchener, Lord Methuen, de drie laatsten zonder voornamen om de menselijke kant van deze snoodaards geen kans te geven. Deze namen en ook plaatsnamen en geografische aanduidingen als Colenso, Kimberley, Tugela, Paardeberg, Modderivier, de Magaliesbergen kregen de kracht om een zichtbare wereld vol emoties op te roepen.

De roman *De verkenner van Christiaan de Wet* uit 1902, eerst als feuilleton in datzelfde jaar gepubliceerd, begint met het hoofdstuk “In den Nevel” (Penning, 1902a: 7):

Ze scharen zich rondom het vuur. De ééne neemt een klipsteen tot stoel; de andere strekt zich lang uit op den grond, en de derde laat zich op zijn knieën vallen, maar allen zorgen, dat zij dicht bij het vuur zijn, want er hangt een zware, kille nevel. Het zijn meest jonge gezichten. Er is slechts één man bij van middelbaren leeftijd: Jan Potgieter uit Natal, en één man met zilverwitte haren: Vader Bezuidenhout. Zij hebben een langen marsch gehad. Dag en nacht zijn zij doorgereden, dwars over 't veld, om Piet Cronjé te helpen, die in grooten nood moet zijn, en zij vormen één der patrouilles, die Louis Botha heeft vooruitgezonden, om gemeenschap te krijgen met Christiaan de Wet.

Het zijn edele mensen die de verteller in *De verkenner van Christiaan de Wet* ten tonele voert. In de eerste plaats geldt dat voor Louis Wessels, vervolgens ook voor de Nederlander Jan Tromp die aan de kant van de Boeren vecht. Edel is eveneens de jongen uit de Vrijstaat met de naam Blikoortje. De goeden hebben een edel en open gezicht. Ze zijn moedig, soms overmoedig. Tussen deze mensen ontstaan soms conflicten over de te volgen strategie en we zien verschillen in godsdienstige beleving. In wezen echter zijn de goede strijders stereotiep “opgebouwd”. Hun fouten, bijvoorbeeld hun opvliegendheid, maken hen alleen maar menselijker en sympathieker. Dan komen er in dit boek Afrikaners voor die zich aan de kant van de Engelsen hebben geschaard. Zij deugen niet en zijn laf. De komische intermezzo's komen voor rekening van Blikoortje en van Moortje, die als “Hotnot” wordt aangeduid, hulpvaardig en onnozel is. Ook de hond Pluto draagt het zijne tot de gebeurtenissen bij. Zijn capriolen zijn een tegenwicht van de strijd op leven en dood. Uit de door de Boeren gevoerde gesprekken blijkt dat Nederlanders bij hen niet in hoog aanzien staan. Door Nederlandse artsen in het kamp der Boeren te laten werken en door het presenteren van de edele Jan Tromp, die zijn leven opoffert voor de goede strijd, probeert de verteller om dat vooroordeel weg te werken. De Engelsen vallen ook onder de noemer “stereotypen”. Ze treden zelden als individuen op en vormen doorgaans een groep “Khaki's”. Afrikaners zijn individuen met naam, toenaam en soms bijnaam, Engelsen zijn in de meeste gevallen een verwerpelijke collectiviteit. De Engelsen zijn gemakzuchtig en dom. De episode waarin Blikoortje zich voor een Engelsman uitgeeft, is het mooiste voorbeeld hiervan. Dat de Engelsen de overhand krijgen, is louter aan hun numerieke overwicht te danken. Opvallend is het verschil tussen het met veel inlevingsvermogen weergegeven sterven van de Boerensoldaten en de kille, zakelijke manier waarop het doden van de Engelse soldaten wordt beschreven. De verteller geeft de verhaallijn extra dynamiek door Truida Uijs te introduceren, de verloofde van Louis Wessels die als verpleegster in een veldhospitaal der Boeren zegenrijk werk verricht. Het slot van de roman laat Truida onzeker achter op het moment dat Louis weer ten strijde trekt en dus zou kunnen sneuvelen. Zekerheid put Truida uit haar geloof in het eeuwige leven. Dit geloof gaat een hechte verbintenis aan met de overtuiging dat zij en Louis elkaar zullen terugzien, binnen welke dimensie van tijd en eeuwigheid dat ook mag zijn (Penning, 1902a: 176):

Maar dan schept zij weer nieuwen moed, want zij bedenkt dat dit leven toch slechts het voorhof is der eeuwigheid, en dat de dood de drempel is, over welken de geloovigen binnentreden in het heiligdom, dat verlicht wordt door Christus, de Zon der gerechtigheid. En dat besef wordt voor haar een fontein van bruisend, levenwekkend water. Haar vermoeide ziel drinkt er uit in volle, diepe teugen, en terwijl nieuwe levenskracht en nieuwe levenslust haar aderen doortintelt, ruischt het door haar gemoed als getokkel op gouden snaren: “Ons zal elkander weerzien!”

Zoals dit laatste citaat laat zien, is de poging om de gesprekken authenticiteit te verlenen met behulp van Afrikaanse spreektaal (“Ons”, “zal”) een karakteristiek verschijnsel in sommige romans van Penning. In wezen is het een soort tussentaal ergens tussen het Afrikaans en het Nederlands die Penning zijn mensen in de mond legt. Toen Penning Zuid-Afrika in 1922 en 1923 bezocht en het echte Afrikaans hoorde, zal hij zich wel eens achter zijn oren hebben gekrabd en aan zijn romans hebben teruggedacht.

Om dit met een ander voorbeeld te illustreren, citeer ik het begin van de novelle *Vredeburg. Een Novelle uit de Kaapschen Boerenopstand van 1899-1902* die in 1902 bij uitgeverij D.A. Daamen in Rotterdam verscheen (Penning, 1902b: 1):

Het was nacht. De maan was zoo even ondergegaan, maar helder blonken de sterren boven het Kaapsche landschap. Er stond een bruin-geteerde ossenwagen in het wijde veld. Hij was uitgespannen, vlak bij een eenzamen, zwaren eik, en de wagen geleek in de verte op een bomschuit voor anker. In de nabijheid van dien ossenwagen, op een kleine verhevenheid van het terrein, brandde een vuur. Het spreidde een koesterende warmte uit, en dat was goed, want het was een koude nacht. Het vroom, en de rijp lag op de velden. Toch gaf het vuur geen groote vlam, want de streck was arm aan brandhout, en het vuur moest worden gevoed met verdroogde koemest en anderen afval van het veld. Vier jonge mannen bevonden zich bij dat vuur. Zij waren ongewapend, want de krijgswet was geproclameerd, en zij hadden hun geweren moeten afgeven.

Hier zien we hoe economisch en geraffineerd Penning de nodige informatie verschaft om de beoogde nieuwsgierigheid bij de lezer op te wekken. Door het noemen van de typische Nederlandse “bomschuit” wordt een brug geslagen tussen de oude wereld die de lezer kent en de wereld die nieuw voor hem is. De eikenboom is ook een verbindingselement. Een eik is immers niet inheems in Zuid-Afrika en door de Nederlanders daarheen gebracht. Vervolgens introduceert de verteller het probleem dat in dit verhaal speelt. Dat probleem bestaat uit twee componenten. Er heerst schaarste (aan essentieel brandhout) en de vier jongemannen kunnen noch jagen noch zich tegen een vijand verdedigen. Qua wapens zijn ze ontmand. Het probleem is de weerloosheid van het viertal en de vraag die door het hoofd van de lezer speelt, is hoe zij (het zijn vier broers) zich teweer zullen stellen tegen datgene wat hen bedreigt. De bedreiging, zo blijkt op bladzijde drie, zijn de Engelse soldaten. Achter de Engelsen verschuilen zich de “Kaffers en de Hottentotten”: “Het waren aartsluaiards, dat is waar, maar juist zulke schepsels waren er op uit, om op een verraderlijke en gemakkelijke manier iets extra’s te verdienen.” (Penning, 1902b: 3).

Op deze regel staat Penning uitzonderingen toe. Dan zijn het bijfiguren die voor de vrolijke noot zorgen. Mogelijk heeft deze vrolijke noot het misverstand in het leven geroepen dat Penning na 1918 vooral jeugdige lezers had.⁴ Mocht er tijdens de twintigste eeuw sprake zijn van een accentverschuiving van volwassen naar jeugdige lezers, dan is deze verschuiving na 1945 teniet gedaan doordat de jonge lezers van toen de oudere lezers van nu zijn geworden.

Een belangrijk betekenisgevend element van deze romans en novellen zijn de illustraties. De illustratie op de omslag was stemmingbepalend. Penning liet het woord door het beeld begeleiden. De illustraties met mensen in karakteristieke houdingen stuurden de herinnering van wat de lezer reeds had gelezen in een bepaalde richting. Ze gaven een eerste invulling aan wat er nog stond te gebeuren. Het fraaiste voorbeeld van deze combinatie in Pennings oeuvre is het boek *Ons oude Nederland. De geschiedenis des vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden, aan het Nederlandsche volk verhaald* uit 1905. Dit boek is “verlucht” met kleurplaten en portretten van de hand van een toen nog jonge J.H. Isings jr. De auteur wordt op het titelblad gepresenteerd als “schrijver van ‘De oorlog in Zuid-Afrika’”. Zuid-Afrika was dus zijn legitimatiebewijs.

Penning schreef niet alleen over de drie jaren van de Anglo-Boerenoorlog, hij zag de verbeelding van de geschiedenis der Boeren vanaf de Grote Trek tot aan de terugkeer van de krijgsgevangenen, jaren na de Vrede van Vereeniging. Over deze terugkeer gaat de roman *Het lichtende spoor. Een Zuid-Afrikaansch Boerenverhaal*, in 1924 verschenen bij Uitgeverij Callenbach in Nijkerk. De hoofdpersoon Lambertus Stade keert terug (Penning, 1924: 7):

Met langzamen, bedachtzamen tred schreed Lambertus Stade voort. Zoo wandelt een man, die in diepe gepeinzen verzonken is. Hij was met den trein gekomen, en aan een klein spoorstation afgestapt. Het waren andere gezichten dan vroeger, die hij er zag. Bij 't uitbreken van den Boerenoorlog was een geboren Nederlander chef geweest van dit station; hij was de Boerenregeering getrouw gebleven en daarom verbannen. En een Engelschman had zijn plaats ingenomen. Het was een behulpzame man, die nieuwe chef, en hij had Stade gelukgewenscht met het feit, dat deze huiswaarts keerde. De boer had een beleefd antwoord gegeven, om den chef niet onaangenaam te zijn.

Meteen al aan het begin zien we Pennings ideaal van een Zuid-Afrikaans-Nederlandse symbiose belichaamd in de vroegere stationschef. Maar het is verleden tijd. De toekomst staat in het teken van verzoening en, zo blijkt later, van wederopbouw vanuit een diep geloof in Gods wilsbeschikking.

De grote resonans van Pennings werk is in de eerste plaats aan de literaire kunstgrepen en appelvormen te danken. In de kern horen ook de publicatievormen van Pennings romans en verhalen hierbij. In veel gevallen verschenen voorpublicaties van de romans als feuilletons in tijdschriften, een publicatievorm die gedurende de negentiende eeuw maatgevend was binnen alle Europese literaturen. Een voorbeeld van een roman van Penning die als vervolghet verhaal verscheen voordat het boek op de

markt kwam, is *De Helden van Zuid-Afrika*. Deze roman verscheen als feuilleton in het tijdschrift *De Drie Provinciën* in 1896. Het boek *De oorlog in Zuid-Afrika. De Engelsch-Zuid-Afrikaansche Oorlog in zijn verloop geschetst* kwam in zelfstandige afleveringen uit tijdens de jaren 1899-1903. Deze afleveringen werden in drie boeken gebundeld en verschenen respectievelijk in 1899, 1901 en 1903. Door middel van een over langere tijd verspreide publicatie die pas na de laatste aflevering voltooid is, schiep de schrijver een band met zijn lezers. Mogelijk kwamen auteur en leespubliek elkaar tegemoet via gesegmenteerde publicatie van romans en verhalen in dagbladen. Het duurde in een dergelijk geval maar een dag of hooguit twee dagen voordat de lezer het vervolg van de geschiedenis kon lezen. Het omgekeerde gebeurde onder meer met de roman die Penning over de Franse revolutie van 1789 schreef. Eerst kwam de roman in 1907 en daarna volgde het feuilleton in het *Arnhemsch Dagblad* van 4 februari tot 13 juni 1910. Het meest vruchtbare contact onderhield Penning met uitgeverij J.N. Voorhoeve in Den Haag. Deze uitgeverij publiceerde het destijds zeer populaire weekblad *Timotheüs*. De roman *De kolonist van Zuid-West Afrika* verscheen als vervolgvverhaal in *Timotheüs* vanaf 12 maart tot 24 september 1904. In datzelfde jaar bracht Voorhoeve de boekeditie uit. Uit het driedelige werk van historisch-beschrijvende aard komt duidelijk naar voren dat de auteur zich goed verdiepte in de feitelijke gebeurtenissen in Zuid-Afrika rondom de Anglo-Boerenoorlog en in de daarmee ten nauwste samenhangende topografie van zuidelijk Afrika. Als journalist was Penning gewend om de internationale pers te lezen en dat gebeurde ook in verband met Zuid-Afrika.

Pennings grote populariteit in die jaren is onlosmakelijk verbonden met de publicatievorm van zijn werk en ook met de sociale kringen die hem als de hunne beschouwden. Wat de voorpublicatie als vervolgvverhaal betreft, had deze voor de schrijver het voordeel dat hij tussentijds reacties kreeg, het verdere verloop van de handeling eventueel kon bijsturen en dat er door middel van tijdschrift of krant een breed publiek was bereikt dat potentieel uit kopers van de daarna volgende boekuitgave bestond. Het financiële voordeel voor de schrijver van in boekedities uitmondende vervolgvverhalen was het dubbele honorarium. In het geval van een populair tijdschrift met een hoge oplage was het honorarium eveneens aanzienlijk. En dan moest de betaling voor de boekeditie nog volgen.

Behalve als productief auteur van de veelal als feuilleton gepubliceerde romans was Penning actief als voorlezer en verteller tijdens avonden die door kerkelijke gemeenten of andere instituties waren georganiseerd. Ook de radio was zijn medium. Wat Penning bood, was een “performance” avant la lettre. Bovendien correspondeerde hij ijverig met mensen van allerlei stand over de inhoud van zijn werk. Het aantal brieven dat in de Trompstraat in Utrecht werd afgeleverd, moet groot zijn geweest. Ook kinderen schreven aan Penning. De brief die Annie Oostra op 30 januari 1920 schreef, is een reactie op het boek dat zij via haar vader van de schrijver kreeg:

Beste mijnheer Penning. Van Vader ontving ik woensdagavond een mooi boek en vertelde Vader mij, dat ik dat van U ten geschenke kreeg, en dat U dat geheel zelf had geschreven en nog veel meer. [...] Ik vind het erg aardig van U aan zoo'n klein meisje dat U in 't geheel niet kent te denken maar Vader zei dat U heel veel kleine vrienden heeft vooral onder de jongens, die zeggen dat er maar één mijnheer is die mooi over Zuid-Afrika kan schrijven en over de Boeren en dat is mijnheer Penning.⁵

Tekened voor het enorme effect dat Pennings beeldvorming met betrekking tot de Boerenoorlog in Nederland heeft gehad, is het bericht in het dagblad *De Standaard* van 25 februari 1928:

Door de politie te Deventer werden twee minderjarige jongens aangehouden, afkomstig uit Almelo, die op avontuur uit waren en niet minder dan naar Transvaal wilden. De aanleiding tot dit kleine conflict in 12-jarige jongens-zieltjes is niet onaardig te vernemen. Ze hadden boeken gelezen over den laatsten Boerenoorlog van Penning. En zoo woedend waren ze geworden op “die Engelschen”, dat ze besloten, naar Transvaal te gaan, daar geweren te koop en dan achter “de kopjes” te gaan liggen.⁶

Had Penning toen nog geleefd, dan zou hij er plezier in hebben gehad en de jongens een vriendelijke brief hebben geschreven.

De belangstelling in Nederland, bovenal protestants Nederland, voor voordrachten van Louwrens Penning over Zuid-Afrika en enkele andere onderwerpen zoals Pennings reiservaringen in Hongarije was zo groot dat de schrijver een standaardformulier liet drukken. Hierop kon hij het thema van de betreffende avond onderstrepen en meteen de kosten van honorarium en reis/verblijf invullen. Het formulier uit 1925 ligt voor me. Daaruit blijkt dat Penning bij zijn voordrachten gebruik maakte van een projectielantaarn om “lantaarnplaatjes” te vertonen. Het vereiste formaat der plaatjes staat op het formulier. Hij maakte dus gebruik van visuele communicatiemiddelen. Op deze bedrijfsmatige manier kwam Penning tegemoet aan zijn roeping als advocaat der Boeren.

Wanneer we het totale oeuvre van Penning overzien, dan springen de jaren 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1913, 1922 en 1924 eruit. In de eerste plaats valt waar te nemen dat na de romans over Zuid-Afrika en gedeeltelijk parallel aan deze Zuid-Afrika reeks een groot aantal romans van Penning verschijnt die de tijd van Jacoba van Beieren, de zeventiende eeuw, de era van Napoleon, de revolutie in Rusland en de Commune van Boedapest tot onderwerp hebben. Behalve de enorme productiviteit en de variatie aan onderwerpen valt de samenhang op tussen de roerselen op politiek en godsdienstig gebied in Pennings eigen levensjaren en zijn fundamentele behoefte om de geschiedenis voor zijn tijdgenoten te laten spreken. De auteur had een boodschap voor de mensen van zijn tijd, omdat de geschiedenis zelf een belangrijke boodschap met zich meedroeg. Van die boodschap wilde hij de vertolker zijn.

Voor Penning is de geschiedenis een doorlopend gegeven. De basis van de

geschiedenis is de continue strijd tussen onderdrukking en goddeloosheid enerzijds en godvruchtigheid en vrijheidsliefde anderzijds. Om deze dynamiek zichtbaar te maken, vertelt Penning. Door het vertellen schept hij een realiteit binnen de verbeeldingskracht van de lezers waaraan verleden en heden gelijkelijk deel hebben. De geschiedenis is alleen maar overdraagbaar door middel van een verhaal. De geschiedenis is zelf in de kern een verhaal, niet van globale lijnen van periodiciteit of dynastieke opvolgingen, maar van keuzes die de individuele mens maakt. Deze keuzes hebben betrekking op het persoonlijke leven en evenzeer op het leven van de menselijke gemeenschap. De toets waaraan de verteller de levensverhalen onderwerpt, is de bedoeling die God in zijn op de Bijbel gefundeerde optiek met de geschiedenis heeft. Dat is niet hetzelfde als “zijn typisch negentiende-eeuws christelijk moralisme”, zoals Jonckheere (1999a: 93) het uitdrukt. Deze formulering suggereert het primaat van een kleinburgerlijk moralisme waar een christelijk sausje overheen is gegoten.

Zoals aangetoond, neemt de Zuid-Afrikaanse geschiedenis een voorname plaats in binnen de thema's van Pennings werk. Zuid-Afrika was niet alleen het tijdelijke zwaartepunt van zijn schrijverschap, het was een existentieel onderwerp dat heel zijn bestaan raakte. In Zuid-Afrika zag Penning de grote vraagstukken van de wereld helder geprofileerd. Zuid-Afrika was het model voor de benadering van andere historische gebeurtenissen. Omdat Penning tijdens het schrijven van de romans over de Boeren het land nog niet uit eigen ervaring kende, kon hij – zich baserend op berichten uit kranten en brieven van familieleden – zijn fantasie de vrije loop laten. Die fantasie werd geleid door een beeld van de Boeren als veredelde Nederlanders, door de godvrezendheid der Boeren, door Gods leiding in de gebeurtenissen en door de veronderstelde perfide natuur der machtsbeluste Engelsen. Deze drijvende krachten achter de romans hadden een grote clichématigheid tot gevolg. De opposities goed/kwaad, godvruchtig/heidens, beschaafd/onbeschaafd, oprecht/leugenachtig, zedig/onzedig, bepalen het stramien van het vertelde. Daarom kon het gebeuren dat toen de Eerste Wereldoorlog de Boerenoorlog uit de aandacht van Europa verdrong en andere vragen en complexere vormen van denken op de voorgrond traden, van Penning een beeld, bijna een mythe overbleef. Zijn rol als opwekker van nobele gevoelens van vereenzelviging was uitgespeeld. Hetgeen ook zou kunnen betekenen dat de vele andere historische werken van Penning opnieuw aandacht verdienen, omdat ze vanuit andere bronnen van kennis zijn geschreven.

Toen Penning op 8 november 1922 zijn broers in Zuid-Afrika bezocht, werd hij geconfronteerd met de empirische realiteit van het land dat hij – ongezien – mateloos had geïdealiseerd. De reis duurde tot 8 juni 1923.⁷ Op grond van zijn deels gepubliceerde dagboek valt te concluderen dat ideaal en werkelijkheid elkaar niet meer helemaal dekten. Penning (1923: 298) moest bijvoorbeeld zijn ideeën over de godsdienstigheid der Afrikaners herzien: “Toch schijnt het mij toe, dat de godsdienst meer in de breedte dan in de diepte zit. Over dit punt heb ik met ernstige Afrikaners

gesproken die mij antwoordden, dat het dikwijls dieper zit dan men vermoedt.” Voorlopig was Penning gerustgesteld, maar de vraag was niet voor niets bij hem opgekomen. Een echte schok betekende de rechtszitting die Penning bijwoonde, waarin een blanke Afrikaner man van verkrachting van een zwarte vrouw werd beschuldigd. De man werd vrijgesproken, omdat de jury hem het voordeel van de twijfel gaf. Penning is duidelijk verontwaardigd over het gedrag van de Afrikaner, maar eindigt met de beschrijving van de juridische procedure. Verkrachting van een zwarte vrouw door een blanke man is een gegeven dat in zijn scheppend werk volstrekt niet voorkomt. De geïdealiseerde Afrikaner blijkt hier en daar tegen te vallen (Penning, 1923: 474). Het verslag van Pennings Zuid-Afrikaanse reis verscheen in de jaargangen 28 en 29 van het weekblad *Timotheüs*. Het dagboek dat Penning van zijn reis bijhield, is nooit gepubliceerd. Uit een vergelijkend onderzoek zal moeten blijken welke verschillen er tussen het met potlood geschreven dagboek en het gepubliceerde reisverslag bestaan.

Aan het eind van zijn leven moest Penning vaststellen dat de geschiedenis der Boeren in Zuid-Afrika anders verlopen was dan op grond van hun nobele, heldhaftige en godsdienstig gezien zuivere streven verwacht kon worden. Daar moest hij iets over zeggen in zijn autobiografie (Penning, 1927: 218-219):

Diepe indrukken hebben de voormannen der Boeren in de harten van oud en jong, van rijk en arm nagelaten. En wanneer een maal de lijnen die God trekt – en God trekt zoo vaak de lijnen anders dan wij dit zouden willen – Zijn doelpunt bereiken, dan zal er blijde jubel zijn in onze harten. Hij zal ons verrassen door de volmaaktheid Zijner doeleinden. Geen twee vrije Boeren-republieken, doch één vrij en vereenigd Zuid-Afrika, onder een vrije vlag, die fier en breed zal uitwaaien, ook over al die plaatsen, welke als mijlpalen geteekend staan in de historie van het volk dat nooit zijn nek kromde onder Britsche dwingelandij of zwart Kafferverraad.

De mythe won het bij Penning van de nuchtere analyse. Aanvankelijk was dat in zijn voordeel en kreeg hij daardoor de kans om van het vertellen zijn levensdoel te maken. Met het oog op de mythen die zijn diepste waarheid vormden, sprak de twintigste eeuw een streng oordeel over de Zuid-Afrikaanse romans van Louwrens Penning uit. Wie zijn werk nu leest, zal de geestigheid en het beeldend vermogen van de schrijver kunnen waarderen. Historisch gezien heeft Penning een voorname rol gespeeld bij het activeren van de emoties in Nederland ten gunste van de Boeren. Voor een herwaardering van Pennings werk komen echter eerder de romans over de Nederlandse en Europese geschiedenis in aanmerking.

Navorsingsgenoot Noordwes-Universiteit, Potchefstroomkampus

Bronnelys

- Anoniem.** 1924. *Bibliographie van L. Penning. In dankbare liefde den schryver aangeboden op diens zeventigsten verjaardag. Utrecht, 2 december 1924.*
- Baur, Uwe.** 1978. *Dorfgeschichte. Zur Entstehung und gesellschaftlichen Funktion einer literarischen Gattung im Vormärz.* München: Wilhelm Fink Verlag.
- Ester, Hans.** 2008. De geschiedenis als verhaal bij Louwrens Penning (1854-1927). In: Schutte, G.J. (red.). *De geschiedenis aan het volk verteld. Populaire protestants-christelijke geschiedschrijving in de negentiende en twintigste eeuw.* (Reeks: Serta Historica, deel VIII). Hilversum: Verloren: 121-138.
- Jonckheere, Wilfred.** 1999a. *Van Mafeking tot Robbeneiland. Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1896-1996.* Nijmegen: Vantilt.
- Jonckheere, Wilfred.** 1999b. Nederland, Vlaanderen en de Boerenoorlog. In: Jansen, Ena en Wilfred Jonckheere (red.). *Boer en Brit. Afrikaanse en Nederlandse tekste uit en om die Anglo-Boereoorlog.* Pretoria: Protea Boekhuis: 32-50.
- Kuitenbrouwer, Vincent.** 2012. *War of Words. Dutch Pro-Boer Propaganda and the South African War (1899-1902).* Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kunne, Andrea.** 1991. *Heimat im Roman: Last oder Lust? Transformationen eines Genres in der österreichischen Nachkriegsliteratur.* Amsterdam/Atlanta: Editions Rodopi.
- Penning, Louwrens.** 1902a. *De verkenner van Christiaan de Wet. Verhaal uit den Boeren-Oorlog (1899- 1902).* Den Haag: J.N. Voorhoeve.
- Penning, Louwrens.** 1902b. *Vredeburg. Een Novelle uit den Kaapschen Boerenopstand van 1899-1902.* Rotterdam: D.A. Daamen.
- Penning, Louwrens.** 1905. *Ons Oude Nederland. De Geschiedenis des Väderlands van de vroegste tijden tot op heden.* Den Haag: D.A. Daamen.
- Penning, Louwrens.** 1915. *Voor vrijheid en recht. Een historisch verhaal uit de Zuid-Afrikaansche beroeringen tijdens den grooten volkeren-oorlog (1914).* Arnhem: Arnhemsche Drukkerij en Uitgeverszaak.
- Penning, Louwrens.** 1923. *Mijn Reis naar Zuid-Afrika. Timotheüs, 29.*
- Penning, Louwrens.** 1924. *Het lichtende spoor. Een Zuid-Afrikaansch Boerenverhaal.* Nijkerk: G.F. Callenbach.
- Penning, Louwrens.** 1927. *Uit mijn leven.* Zwolle: La Rivière & Voorhoeve.
- Wouters, D.** 1940. *Na veertig jaar. Documents humains. Zuid-Afrika en het lied van de straat in Nederland in het laatste kwart der negentiende eeuw.* Nijmegen: Moorman.

Note

1. Op de romans over de Nederlandse en Europese geschiedenis ben ik ingegaan in Ester 2008. Enkele bevindingen uit dit onderzoek heb ik in dit artikel opgenomen.
2. Voor bibliografische gegevens heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de (slechts in twee exemplaren bestaande) *Bibliographie van L. Penning* (Anoniem, 1924).

3. Zie voor deze ontwikkeling, die vóór 1848 begon: Baur (1978). In dit kader zijn ook de beginhoofdstukken van Kunne (1991) van belang.
4. Zie bijvoorbeeld Jonckheere (1999a: 15): “Penning zag zichzelf als volksschrijver, maar zijn werk werd mettertijd overwegend door de jeugd gelezen, die hij een grote liefde trachtte bij te brengen voor de ‘Hollandsche Afrikaner’.”
5. Ongepubliceerde tekst. Een kopie van de brief bevindt zich in het L. Penning-Archief van het Suid-Afrikaanse Instituut in Amsterdam.
6. Een kopie hiervan bevindt zich in het L. Penning-Archief van het Suid-Afrikaanse Instituut in Amsterdam.
7. In *Uit mijn leven* is met betrekking tot de reis abusievelijk het jaartal 1924 vermeld. Jonckheere (1999a: 92) heeft dit overgenomen en spreekt over “van januari tot mei 1924”. Kuitenbrouwer (2012: 290) spreekt over 1923 en slaat de laatste maanden van 1922 over.